

УДК 321.01:65.012.12

О. А. Мельниченко,

д.держ.упр., проф., професор кафедри економічної політики та менеджменту ХарРІ НАДУ, м. Харків;

В. І. Пушкарьова,

магістр державного управління, заступник голови Карлівської РДА в Полтавській обл., м. Карлівка

ПРОТИДІЯ РЕЙДЕРСТВУ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Узагальнено причини та наслідки рейдерства. Уточнено сутність понять “рейдерство” та “протидія рейдерству”. Удосконалено класифікацію складових протидії рейдерства. Виділено пріоритетні напрями реалізації державної політики щодо економічної безпеки у цій царині.

Ключові слова: рейдерство, протидія, економічна безпека, пріоритетні напрями, державна політика.

О. А. Melnychenko,

Professor of Economic Policy and Management, KRI NAPA, Doctor of Public Administration, Full Professor, Kharkiv Professor of Economic Policy and Management, KRI NAPA, Doctor of Public Administration, Full Professor, Kharkiv;

V. I. Pushkariova,

Vice head of Karlivka region state administration in Poltava oblast, Karlivka Vice head of Karlivka region state administration in Poltava oblast, Karlivka

OPPOSITION TO RAIDING AS PART OF STATE ECONOMIC SECURITY POLICY

An overview of causes and consequences of raiding has been made. The essence of the concepts of ‘raiding’ and ‘opposition to raiding’ is specified. The classification of raiding counteraction components has been upgraded. Priority areas of implementing the state policy of economic security in the sphere are highlighted.

Key words: raiding, counteraction, economic security, priority areas, state policy.

Вагомою запорукою економічної безпеки держави є мінімізація негативних ефектів від наявних та ймовірних загроз для господарюючих суб’єктів. Однією з таких загроз є рейдерські атаки, число яких в Україні зростає по мірі зменшення можливості зацікавлених осіб у законний спосіб (передусім, через участь у приватизації) привласнити бажані об’єкти чи компанії, незалежно від форми їх власності. Проте у більшості випадків власники таких об’єктів і трудові колективи компаній, котрі зазнали нападу з боку рейдерів, самотужки неспроможні захистити власні інтереси. Не викликає оптимізму й те, що в 2013 р. М. Азаров заявляв, що “з рейдерством в Україні найближчим часом буде покінчено та капітали усіх інвесторів буде захищено” [1], оскільки й надалі мають місце рейдерські атаки на компанії практично у всіх регіонах країни (не кажучи вже про “відтискання” активів в Криму та в зоні АТО. Саме тому актуалізується проблема вдосконалення державної політики протидії рейдерству.

Передусім слід відзначити, що проблематика протидії рейдерству стала наріжним каменем дисертаційних досліджень з економіки (В. Нестеренко) та права (Д. Андреев). Саме дефіцит комплексних досліджень є вагомою причиною збереження значного інтересу до цієї проблематики. Так, зокрема, С. Албул, С. Кузніченко – конкретизовано напрями формування Державної антирейдерської програми в Україні [3]. Ю. Біляк – систематизовано найпоширеніші звернення з приводу фактів рейдерства та запропоновано превентивні заходи щодо захисту підприємств від цього суспільного феномену [5]. Д. Буркальцева – наведено складові економіко-організаційного механізму протидії рейдерству як складової посилення економічної безпеки держави [7]. З. Варналій, З. Живко – досліджено взаємодію різних державних інституцій, які у правовому полі протидіють рейдерству [14]. П. Гега, К. Опак – розкрито взаємозв'язок корупції та рейдерства, визначено специфіку протидії їх проявам [10]. Л. Руденко-Сударєва – виявлено оптимальні методи захисту від імовірності ворожих поглинань та рейдерства в Україні, збереження економічної безпеки функціонування господарюючих суб'єктів [26].

Відаючи належне напрацюванням вітчизняних науковців, слід звернути увагу на існуванні дефіциту комплексних досліджень у цій царині, а відтак – необхідності продовження наукових розвідок за даною проблематикою.

Метою статті є розробка рекомендацій з поліпшення економічної політики держави. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: 1) узагальнити причини та наслідки рейдерства; 2) уточнити сутність понять “рейдерство” та “протидія рейдерству”; 3) удосконалити класифікацію складових протидії рейдерства; 4) виділити пріоритетні напрями реалізації державної політики щодо економічної безпеки у цій царині.

Передусім слід зазначити, що будь-які явища чи процеси мають свої причини та наслідки. Не є виключенням і рейдерство.

Проведені узагальнення напрацювань науковців дозволили виділити такі причини поширення рейдерства: недосконалість законодавства; корупція у владних структурах і правоохоронних органах [4; 6; 11; 19; 23; 24]; слабкість державної влади; несумлінність суддів; недотримання великим акціонером (мажоритарієм) прав дрібних акціонерів (міноритаріїв); недоліки приватизації; незавершеність формування первинних капіталів; непублічність більшості власників; “непрозорість” фінансових потоків підприємств, їх намагання приховати свої прибутки [4; 19; 23; 24]; недосконалість ринкових інструментів перерозподілу власності; відсутність ринкових механізмів оцінки ліквідних активів підприємств; нечітка та непрозора система реєстрації прав власності; низька інформаційна прозорість акціонерних товариств; збільшення числа корпоративних конфліктів [21]; відсутність єдиного державного органу, на який покладался би обов'язок протидії рейдерству [6; 11]; правовий нігілізм як у суб'єктів господарювання, так і у представників органів влади; неправомірне збільшення статутного фонду з “розмиттям” контрольного пакету; фальсифікації під час викупу акцій; нестабільність політичної ситуації; перерозподіл власності між фінансово-промисловими групами; зловживання при проведенні загальних зборів акціонерів [11].

Залежно від його причин, рейдерство має різні наслідки. Так, в окремих випадках, особливо в короткостроковому періоді, на нано- та мікрорівнях можливі

позитивні наслідки рейдерства: вирішення особистісних проблем міноритарних акціонерів після продажу пакетів акцій; суттєве підвищення доходності окремих підприємств, що змінили власника; покращення екологічної обстановки в регіоні після закриття шкідливого виробництва; збільшення балансової вартості основних засобів підприємства [16]. Натомість у переважній більшості випадків рейдерські акції несуть у собі негативні наслідки, як-от: переорієнтація підприємницького середовища на реалізацію короткострокових проєктів; збільшення обсягу трансакційних витрат та інвестицій у безпеку; переважання негативної динаміки прибутку та балансової вартості основних засобів; неоптимальне накопичення капіталу; відтік активів із захоплених підприємств; згорання основної діяльності; фінансування нових ідей та запуск виробництва інноваційних продуктів переважно за рахунок власних ресурсів, що суттєво звужує можливості розвитку компанії; руйнація трудових колективів і збільшення кількості соціальних конфліктів; погіршення міжнародного іміджу країни [17]; погіршення інвестиційного клімату в державі [8; 17]; створення загроз безпеці держави; нанесення економічної шкоди підприємствам; підрив соціальної сфери й авторитету влади; зведення нанівець будь-яких позитивні зміни [8]; стимулювання корумпованості органів державної влади й судів; формування джерела легалізації кримінальних сфер; компрометування економічної та соціальної політики держави [2]; посилення негативних тенденцій в розвитку національної економіки, як на сьогоднішній день, так і в перспективі тощо.

Ураховуючи переважно негативні наслідки його поширення, особливої актуальності набуває мінімізація ефектів від поширення рейдерства. Саме тому науковці пропонують “протидіяти рейдерству” (С. Албул, З. Варналій, П. Гега, З. Живко, М. Камлик, М. Караїм, Л. Нікіфорова, К. Опак, М. Погорецький, О. Сафронова, О. Тарашанська, О. Туєв, В. Шеломенцев, А. Шиян) та боротися з ним (Я. Іващенко, О. Пілягін), що, радше за все, може сприйматись як процес, а не як бажаний результат. Дещо звуженою вбачається позиція тих (Г. Білов, Ю. Біляк, А. Микитчук, Ю. Хатнюк, А. Штангрет), хто акцентує увагу на “попередженні рейдерства”, тим самим залишають поза увагою ті компанії, які рейдери вже захопили чи атакують нині. Відтак, доречнішою вбачається думка тих науковців (Л. Венгер, О. Мельниченко, Г. Паламарчук, В. Швець), хто визнає необхідність “подолання рейдерства”.

Хоча ця проблематика не нова для вітчизняної та світової науки, однак на сьогодні відсутній усталене тлумачення поняття “подолання рейдерства”. Ураховуючи, що більшість складних утворень є узагальненим відображенням його складових, убачається за доцільне сутність цього поняття розкрити через зміст його складових: “подолання”, “рейдерство”.

Більшість словників витлумачують “подолання” як “комплекс дій, спрямований на вирішення певної проблеми” [9]. Однією з них є рейдерство, історія якого нараховує не одне століття, хоча сам термін введено до ділового обороту на межі XIX-XX ст. [8]. Цей термін має англійське походження та утворений від слова “*ride*”, яке тлумачиться і як іменник, і як дієслово. Якщо його розглядати як іменник, то це означає “набіг”, “раптовий напад”, а як дієслово – “робити спроби знищити курс акцій шляхом продажу великої кількості цінних паперів”, “грабувати”, “спустошувати” [27, с. 598]. Характерно, що подібні за значенням і написанням

слова наявні в мовах усіх морських держав (іспанській, німецькій, російській, французькій), які тлумачились як “дії військового судна на морських шляхах противника з метою знищення його суден” [9]. Примітно, що у корпоративному праві США та Західної Європи терміном “*raider*” (“грабіжник”) позначається особа, яка починає активно скуповувати акції чужої компанії з метою її поглинання шляхом отримання контрольного пакету. У своєму класичному визначенні рейдер, уживаючи заходи з придбання чужої компанії, не порушує закон, а діє лише всупереч волі її керівництва та контролюючих акціонерів. Це дозволяє розглядати навіть випадки ворожого (недружнього) поглинання підприємств як об’єктивні процеси, що сприяють динаміці економічного зростання та розбудові потужної конкурентоспроможної економіки. Цим процесом займаються досвідчені менеджери, які, використовуючи ринкові методи, здійснюють перерозподіл власності (практика “білого” та “сірого” рейдерства). Наприкінці ХХ ст. це слово почали вживати стосовно осіб, які проявляють активність під час злиттів і поглинань, не приділяючи належної уваги визначенню міри протиправності таких дій. За таких умов рейдерами почали називати і тих, хто у законний спосіб скуповує, як приклад, акції господарських товариств, і тих, хто здійснює бандитське захоплення підприємств [29]. Погодимось з твердженням, що “сучасне рейдерство як недружнє корпоративне захоплення, з’явилося одночасно з акціями, які дали можливість поглинання компанії проти волі їх керівництва” [5, с. 44].

Аналіз публікацій за даною проблематикою свідчить про відсутність сталого визначення цього поняття. Більшість науковців виділяє такі ознаки “рейдерства”: бізнес; організовані злочинні угруповання [28; 30]; професійна діяльність [5]; нехтування інтересами власників компаній [3]; корупція [10]; шахрайські операції, підробка документів, вимагання, силове захоплення; порушення правових і соціальних норм [3; 20]; створення враження уявної законності дій [22]; управління корпоративними конфліктами [5]; незаконне отримання контролю над ліквідними активами чужих компаній [3; 13; 18; 20] подальше об’єднання чи знищення компаній, встановлення монополії [25; 28]; високі прибутки [20; 28; 30]; матеріальна вигода [13].

Достатньо вдалими є визначення, у яких рейдерство є “новою технологією протиправного перерозподілу власності [15], а також інструментом наживи і ... навіть міжнародної політики, яким користуються “новітні державотворці”” [4]. Водночас, важко погодитись з рядом науковців (О. Беліков, О. Полушкін, С. Федорчук), чиї тлумачення цього поняття містять окремі дискусійні положення, на чому вже акцентувалась увага автора [20].

Попри різні підходи до тлумачення цього поняття, науковці (С. Албул, Л. Венгер, С. Кузніченко, Н. Лопашенко, О. Мельниченко, В. Нестеренко, Г. Паламарчук, Р. Панасенко, О. Панькова, Л. Руденко-Сударєва, О. Таращанська, Г. Филлок, Ю. Хатнюк) практично одностайні у виділенні видів рейдерств: “біле” (легальне) – діяльність у межах чинного законодавства; “сіре” (нелегальне) – застосування протиправних, але законодавчо незаборонених способів; “чорне” (кримінальне) – нехтування правовими та соціальними нормами” [20, с. 216].

Нині “ініціаторами рейдерських атак є переважно олігархи й пов’язані з ними структури” [12] (фактично, представники крупного бізнесу та державної влади),

тому не дивно, що від рейдерських атак не застрахована жодна компанія на теренах України. Виправити ситуацію можливо лише за умови консолідації держави, бізнесу та громадськості під час реалізації державної політики подолання рейдерства за такими пріоритетними напрямками:

- підвищення ефективності прокурорського нагляду за законністю на ринку злиття та поглинання підприємств;
- забезпечення координації дій правоохоронних і контролюючих органів, а також органів місцевого самоуправління та інших органів державного управління;
- створення загальнодержавного реєстру акціонерів і центрального національного депозитарію публічних акціонерних товариств;
- визначення характеру й обсягу відповідальності реєстратора та емітента перед зареєстрованими особами за порушення порядку ведення реєстру;
- законодавче оформлення можливостей створення спеціальних резервних копій цінних паперів і встановлення норм відповідальності реєстраторів і депозитаріїв за порушення правил, що забезпечують достовірність таких копій та їх збереження;
- законодавче врегулювання питань доступу до відповідної державної інформації;
- розробка комплексної програми боротьби з рейдерством;
- наділення Державної комісії (комітету) у справах боротьби з рейдерством відповідними повноваженнями, згідно з Конституцією та законами України, необхідними для оперативного реагування на ситуації, що мають стосунок до рейдерських дій та вжиття невідкладних заходів;
- сприяння впровадженню антирейдерських технологій безпосередньо на підприємствах;
- заохочення громадськості та ЗМІ до активної участі у протидії рейдерству [20] тощо.

З урахуванням вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки. З часом змінювалось розуміння сутності та форм прояву рейдерства, а з тим – причини та наслідки цього суспільного феномену.

На підставі результатів дослідження сутнісних характеристик вживаного поняттєвого апарату дістало подальшого розвитку тлумачення понять за даною проблематикою: “*рейдерство*” – умисна діяльність команди професіоналів, яка використовує корумпованість в органах державної влади та корпоративні конфлікти для отримання “законного” контролю над ліквідними активами чужих компаній як джерела власних надприбутків чи інших вигід; “*подолання рейдерства*” – комплекс заходів, спрямованих на захист прав власності тих компаній, чиї активи у незаконний спосіб було відчужено або ж існує реальна чи потенційна загроза цього.

Проведені узагальнення дозволили удосконалити класифікацію складових протидії рейдерства: 1) *За напрямом впливу*: профілактика рейдерства; допомога компаніям, на які вчинено рейдерську атаку; розслідування фактів рейдерських захоплень та повернення активів справжнім власникам. 2) *За рівнем впливу*: компанії; території. 3) *За суб'єктом впливу*: органи державного управління; власники та керівництво компаній, їх трудові колективи; охоронні агенції; підрозділи, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю; аналітики ринку цінних паперів; експерти у сфері економічних відносин.

Подолання рейдерства є запорукою економічної безпеки держави, а тому використання відповідних механізмів реалізації державної політики у цій царині за пропонуваними пріоритетними напрямками сприятиме збалансованому розвитку всіх галузей та сфер діяльності національної економіки.

Продовження наукових розвідок за даною проблематикою сприятиме подальшому поліпшенню впливу держави на залучення інвестицій в національну економіку.

Література:

1. Азаров обещает покончить с рейдерством в ближайшее время [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://censor.net.ua/news/258653/azarov_obeschaet_pokonchit_s_reyiderstvom_v_blijayishee_vremya.

2. Албул С. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення ознак господарських злочинів: проблеми і шляхи вирішення / С. В. Албул // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 3–9.

3. Албул С. В. Рейдерство: до питання вироблення Державної стратегії протидії / С. В. Албул, С. О. Кузніченко // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 122–129.

4. Андрушків Б. М. Про проблеми рейдерства в Україні з позицій науки / Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюга // Економіка та держава. – 2008. – № 32. – С. 24–29.

5. Біляк Ю. В. Стратегія превентивного захисту корпорації проти рейдерської атаки / Ю. В. Біляк // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 13. – С. 43–47.

6. Бурдак В. Причини виникнення та розвитку рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / В. Бурдак. – Режим доступа : http://www.novograd-rada.ucoz.ua/publ/prichini_viniknennja_ta_razvitku_rejderstva_v_ukrajini/1-0-97.

7. Буркальцева Д. Д. Рейдерство як загроза економічній безпеці держави / Д. Д. Буркальцева // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 5. – С. 34–40.

8. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З. С. Варналій, І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 129–136.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.

10. Гега П. Т. Взаємозв'язок корупції та рейдерства: проблеми протидії / П. Т. Гега, К. М. Опак // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика. – 2013. – № 2. – С. 93–101.

11. Гега П. Т. Сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності в Україні (рейдерство) / П. Т. Гега, В. А. Пустовіт // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика. – 2013. – № 1. – С. 29–36.

12. Глазунов В. В. Олигархический вектор развития экономики: тенденции и технологии / В. В. Глазунов // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2007. – № 29. – С. 31–46.

13. Грек Б. Проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство та шляхи їх вирішення / Б. Грек // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 1. – С. 75–81.

14. Живко З. Б. Удосконалення державного регулювання у сфері протидії рейдерству / З. Б. Живко, З. С. Варналій // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. – 2013. – № 7. – С. 81–92. – (Серія “Економічні науки”).

15. Камлик М. І. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії / М. І. Камлик, М. А. Погорєцький, В. П. Шеломенцев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – С. 69–88.

16. *Киреев А. Ю.* Рейдерство в Российской экономике: сущность, тенденции и возможность противодействия : автореф. дис. ... к.э.н. : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / А. Ю. Киреев. – М., 2008. – 22 с.
17. *Колесник М. А.* Рейдерство в Україні: загальна характеристика та основні тенденції розвитку / М. А. Колесник // *Право і безпека.* – 2011. – № 1. – С. 80–84.
18. *Лопашенко Н.* Рейдерство / Н. Лопашенко // *Законність.* – 2007. – № 4. – С. 7–12.
19. *Мельниченко О. А.* Механізми реалізації державної політики протидії рейдерству / О. А. Мельниченко // *Вектори розвитку фінансового потенціалу суб’єктів господарювання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (1–5 лютого 2014 р.).* – Х : Вид-во ХНУ, 2014. – С. 201–203.
20. *Мельниченко О. А.* Основи протидії рейдерству: державно-управлінський аспект / О. А. Мельниченко // *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління.* – Донецьк, 2010. – Т. XI. – № 170. – С. 212–224. – (Серія “Державне управління”).
21. *Молодик В. В.* Прокурорський нагляд за додержанням законодавства в сфері захисту прав суб’єктів підприємницької діяльності та протидії рейдерству: наук.-практ. посіб. / В. В. Молодик, О. О. Седлецький, О. З. Гладун. – К. : Алерта, 2013. – 144 с.
22. *Нестеренко В. Ю.* Управління ризиком рейдерського захоплення на прикладі автотранспортних підприємств : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (автомобільний транспорт і дорожнє будівництво)” / В. Ю. Нестеренко. – К., 2010. – 25 с.
23. *Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://www.personal-plus.html>.
24. *Паламарчук Г.* Особливості рейдерства в Україні та політика його подолання / Г. Паламарчук, Л. Венгер // *Економіка України.* – 2007. – № 9. – С. 38–45.
25. *Пілягін О. В.* Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби [Електронний ресурс] / О. В. Пілягін, Я. М. Іващенко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/DN_2008/Pravo.
26. *Руденко-Сударева Л. В.* Збереження економічної безпеки функціонування господарюючих суб’єктів в умовах активізації корпоративних поглинань та рейдерських захватів / Л. В. Руденко-Сударева // *Незалежний аудитор.* – 2013. – № 3. – С. 22–28.
27. *Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лёхина и Ф. Н. Петрова.* – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – 854 с.
28. *Федорчук С.* Рейдерство як перешкода регіональному розвитку (на прикладі Донецької області) [Електронний ресурс] / С. Федорчук. – Режим доступу : <http://anystan.wordpress.com/2010/07/22>.
29. *Хомич Ю.* Зарубежная практика защиты от недружественных поглощений / Ю. Хомич // *Юридичний радник.* – 2007. – № 4. – С. 95–99.
30. *Шевчук В.* Рейдерство та корупція / В. Шевчук // *Вісник прокуратури.* – 2006. – № 11. – С. 13–18.

Надійшла до редколегії 23.03.2015 р.